چیرۆکی ئەسپێک: هەڵبەستێک دەربارەی ژیان
ئەکتەری ڕووسی یەڤگینی لێبیدێڤ

د. فازڵ جاف

مانگی حوزەیرانی ئەم ساڵ، ٢٧ بیست حەوت ساڵ بەسەر کۆچی دوایی (یەڤگینی لێبیدێڤ) تێدەپەڕێ. لێبیدێڤ ئەکتەری شانۆی بۆلشۆی تیاتر لە شاری پیتەر بۆرگ و یەکێک لە هەڵکەوتووترین ئەکتەرەکانی سەدەی بیستەم بوو، لە بەرجەستەکردنی ژمارەیەکی زۆر لە کەسایەتی ئەدەبیاتی کلاسیک و هاوچەرخدا بەهرەیەکی تایبەت و جیاهەڵکەوتووی نیشان دا. لە دوایین ڕۆڵەکانی لەسەر شانۆی بۆلشۆی تیاتر لە شاری پیتەر بۆرگ ڕۆڵی (خۆلستۆمیر)ی نمایش کرد. خۆلستۆمیر ئەسپێکە لە شانۆنامەی (چیرۆکی ئەسپێک)، نووسینی ڕۆماننووسی ڕووسی لیڤ تۆلستۆی. ژمارەی ئەو ڕۆلانەی لێبیدێڤ لە شانۆ و سینەما نمایشی کردوون گەلێک زۆرە، بەڵام لەم نووسینەدا دەکرێ ئاماژە بۆ چەند دانەیەکیان بکەین: کارەکتەری کروتیتسکی لە شانۆنامەی (هەموو دانایەک هەڵەیەکی هەیە) لە نووسینی ئەلێکساندەر ئۆستروڤسکی، کەسایەتی پرۆفیسۆر لە (خاڵۆ ڤانیا) لە نووسینی ئەنتۆن چێخۆڤ.

لێبیدێڤ دووجار (ساڵی ١٩٥٠ و ١٩٦٨) خەڵاتی دەوڵەتی بەدەست هێناوە، کە لە سەردەمی یەکێتیی سۆڤیەتدا گرنگترین و بەهادارترین خەڵاتی هونەر بوو. لە ساڵی ١٩٨٦، خەڵاتی (لینین)ی بەدەست هێناوە، لە ساڵی ١٩٦٨دا بە نازناوی هونەرمەندی گەل ڕێزی لێ گیراوە، ژمارەی ڕۆڵەکانی بە زیاتر لە سەت ڕۆڵی لەسەر شانۆ و شەست و شەش ڕۆڵ لە سینەما و تەلەڤزیۆن مەزەندە دەکرێت.

لێبیدێڤ پوختەی هونەر و تەکنیکی نواندنی خۆی لە وتەیەکی بەناوبانگدا کورت کردووەتەوە، کە بە ئەکتەر دەڵێ: تەنیا لە ڕۆڵەکەتدا قووڵ مەبەوە، بەڵکوو لە ژیان خۆی قووڵ بەرەوە، چونکە ژیان دەبێت بە تەواوی نمایش بکرێت.

ناوی لێبیدێڤ لە زەینی شانۆدۆستاندا بە نمایشە ناوازەکەیەوە (چیرۆکی ئەسپێک) پەیوەست بووە، کە ڕۆڵی ئەسپی (خۆلستۆمیر) ی تێدا دەگێڕا. ئەم شانۆگەرییە بۆ زیاتر لە دوو دەیە نمایش کرا، لە مانگی تشرینی دووەمی ساڵی ١٩٧٥ تاکوو مردنی لێبیدێڤ لە

٩ی حوزەیرانی ١٩٩٧دا هەر بەردەوام بوو.

بە ڕای ڕەخنەگران «چیرۆکی ئەسپێک» یەکێکە لە درێژخایەنترینی ئەو نمایشە شانۆییانەی کە دوورن لە شێوازی نمایشی بازرگانی، بە پلەی یەکەم لە وانەی کە لە وێست ئێند (لەندەن) و برادۆی (نیۆیۆرک) نمایش دەکرێن. نمایشکردنی شانۆنامەکە لە شاری پیتەر بۆرگ پێگەیەکی بەرچاوی لە مێژووی نمایشە شانۆییە سەرکەوتووەکانی حەفتاکان و هەشتاکانی سەدەی ڕابوردوودا داگیرکردووە، بەشێکی دەنگدانەوەی نمایشەکە بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە دەسەڵاتدارانی سۆڤیەت ڕێگەیان پێ دا بەشداری لە زۆر لە فیستیڤاڵە شانۆییە نێودەوڵەتییەکاندا بکا، لەوانە: فینلاند، سوێد، ئەڵمانیا، پۆڵەندا، چین، ڕۆمانیا، چیکۆسلۆڤاکیا و فەرەنسا، بۆیە نمایشەکە هەر زوو، پاش نمایشکردنی لە بۆلشۆی تیاتری شاری پیتەر بۆرگ، لە جیهاندا برەوی پەیدا کرد.

پێشکەشکردنی شانۆنامەکە لە فیستیڤاڵی ئەڤینۆن لە ساڵی ١٩٧٩ ڕووداوێکی گەورەی هونەری بوو، بەو پێیەی شەپۆلێکی گەورەی ڕەخنەی لێ کەوتەوە، چ بە پەسەندکردن و چ بە پەسەندنەکردنی لەلایەن ڕەخنەگرانەوە. لە کاتێکدا ڕۆژنامە ناوخۆییەکان پەیامی شانۆنامەکە و ئامانجە مرۆییەکانی و شێوازە هونەرییەکەیان بەرز دەنرخاند، هەرچی ڕۆژنامە گەورەکان بوو، شێوازی دەرهێنانیان بە کۆنەباو (نەریتی) لە قەڵەم دا. هەندێک لە ڕەخنەگران پێیان وا بوو کە پێکهاتە جووڵەییەکان (میزانیسینەکان)ی نمایشەکە، چەقبەستوو بوون و پڕ بوون لە وردەکاری بێ کەڵک. ئەوانەی ئەم بۆچوونانەیان هەبوو، پێیان وابوو کە دەرهێنەر وا پێویستی دەکرد لەوە بوێرتر بێ.

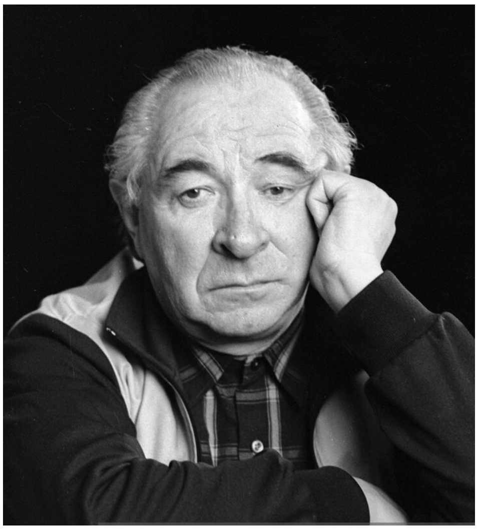

یەڤگینی لێبیدێڤ

لە کاتێکدا زۆربەی ڕەخنەگران، بەگشتی جەختیان لە سەر گرنگیی شێواز و ڕێچکەی هونەریی ڕێژیسۆری بەناوبانگ جورجیۆ تۆڤستۆنۆگۆڤ دەکرد، بەتایبەتی لە بەڕێوەبردنی ئەکتەر و توانایی مامەڵەکردنی لەگەڵ نمایشی جەستەیی، کە گەیشتبووە ئاستێکی بەرز.

نووسینی ڕۆمانی «چیرۆکی ئەسپێک» ماوەیەکی زۆری خایاند، تۆڵستۆی لە ساڵی ١٨٦٣ دەستی بە نووسینی کرد، لە ساڵی ١٨٨٩ کۆتایی پێ هێنا، تۆڵستۆی بە شێوازێکی زبر و واقیعی و پوخت، دوور لە ڕازاندنەوەی بێ ناواخن نووسیویەتی، نووسەر بەتەواوی لە شێوازی ڕۆمانسی و زیادەڕەوی لە دەربڕینی هەستەکاندا دوورکەوتووەتەوە، کە ئەم شێوازە لەو سەردەمەی (تۆڵستۆی)دا باڵادەست و باو بووە.

تۆڵستۆی کە ڕووەکخۆر بوو، بەوە ناسراوە کە ئەسپی زۆر خۆش ویستووە، لە ڕۆمانەکەیدا پێنج شەو لەسەر یەک کارەساتی ئەسپێک، لەسەر زاری خۆلستۆمیر دەگێڕێتەوە، خۆلستۆمیر کە بەدەست پیربوون و بێتاقەتی و هەستکردن بە

نامۆبوون لە نێو کۆمەڵێک ئەسپی شەڕانگێزدا دەناڵێنێت، نموونەی ئاژەڵێکە کە بەردەوام ئازار دەچێژێت.

نووسەر لە هەموو بەشەکانی ڕۆمانەکەدا، لە گێڕانەوەی بەسەرهاتەکان، لەسەر زاری خۆلستۆمیرەوە بەردەوامە، کە لە دوازدە بەش و دەرئەنجامێک پێکهاتووە، جگە لە بەشی دەیەم، کە گێڕانەوەکەی دەچێتەوە سەر زمانی نووسەر.

تۆڵستۆی ئەو مامەڵە دڕندانەیە ئاشکرا دەکات کە ئاژەڵەکان بە دەستی مرۆڤەوە دەیچێژن، ئەمەش هەستی نامۆبوون لە نێوان هەردوو لا، مرۆڤ و ئاژەڵ، لەسەر دوو ئاستی جیاوازدا قووڵتر دەکاتەوە. خۆلستۆمیر لە ڕێگەی خەم و ئازارە قووڵەکانییەوە ئادەمیزاد دەخاتە بەردەم تاقیکردنەوەیەکی سەخت.

شایەنی باسە کە نووسەرانی ڕووس، لە کۆنەوە تێڕوانینێکی قووڵی مرۆییانەیان دەربارەی نامۆبوونی ئاژەڵ لە بەرهەمەکانیاندا بەرجەستە کردووە، جوانترین نموونەشیان چیرۆکە بەناوبانگەکەی چێخۆڤە، کە تێیدا باس لە پێوەندی گەرمی نێوان ئەسپێک و خاوەنەکەی دەکا. میکۆفسکی ئەم هەستەی لە شیعردا زۆر جوان دەربڕیوە: هەموومان ئەسپی بچووکین، هەرچی (تۆڵستۆی)ـە، لەوەش قووڵتر سۆزی خۆی بۆ ئاژەڵ دەردەبڕێ و وا مامەڵە لەگەڵ نامۆبوونی مرۆڤ دەکا، کە ڕەگوڕیشەی لە ناخی خۆلستۆمیردا هەیە، وەک بوونەوەرێکی نامۆ کە سەر بەو گرووپە نییە و لە ناویاندا نامۆیە، ئەوان دان بە بوونی نانێن، تەنانەت نایەنەوێ بیشیناسن.

سەرەتای شانۆنامەکە بە دیمەنێک دەست پێ دەکات کە تێیدا خۆلستۆمیری سەرکێش و بزێو بە ٨٠٠ ڕۆبڵ بە ئەفسەرێکی سوارە دەفرۆشرێت. خۆلستۆمیر دەڵێ: «لە ڕووی بەزەییەوە منی کڕی، چونکە کەس ئەسپێکی چەمووشی ناوێ». لە هەمان کاتدا ئەو ماوەیەی کە لە خزمەتی ئەو ئەفسەرە بەسەری بردووە، بە خۆشترین قۆناغی ژیانی وەسف دەکات، بەڵام ئەو قۆناغەش زۆری نەخایاند، چونکە هەر زوو بە یەکێک لە شازادەکان فرۆشرا. باش بوو شازادە سۆزێکی گەرمی بۆ خۆلستۆمیر هەبوو، بەڵام دوای ماوەیەکی کورت ئەویشی لەدەست دا.

دیمەنی دیداری خۆلستۆمیر بۆ جاری دووەم لەگەڵ شازادە، بەبێ ئەوەی شازادە ئەسپەکەی بناسێتەوە، یەکێکە لە دیمەنە سەرنجڕاکێشەکانی نمایشەکە. لەم دیمەنەدا شازادە لە تەنیشت خۆلستۆمیرەوە پاڵ کەوتووە و دەڵێ: ئەسپێک، نەخێر، بڵێ هاوڕێیەک.

ئەو جیهانەی کە تۆڵستۆی بەرجەستەی دەکات، جیهانێکی بێ بەزەییە، جیهانێکە لە بنەڕەتدا هەمان جیهانی مرۆڤە، بەڵام لە ڕوانگە و دیدگای ئەسپێکەوە داڕێژراوە، ئەسپێک کە ڕەنگی پێستی جیاوازە لە ئەسپەکانی تر، ئەمەش دەبێتە هۆی ناڕەحەتی و کێشە بۆی و ژیانی لێ دەکا بە دۆزەخ. ئەم ئەسپە کە لەدایک دەبێ حەزی بە یاری و گاڵتەیە، جوانوویەکی شاد و دڵخۆشە، بەڵام هەر لە سەرەتاوە تووشی ئەشکەنجە و توندوتیژی دەبێتەوە. لە یەکەم ساتەکانی بوونیدا لە نێو ڕەوە ئەسپەکاندا بە خۆشحاڵی و سەرسووڕمانەوە لە دەروبەری خۆی دەڕوانێ، بە سەما و بازدان بەسەر سنگی هاوتەمەنەکانیدا کات بەسەر دەبا. دیمەنەکانی سەرەتای شانۆگەرییەکە ڕەنگدانەوەی بیرۆکەکانی تۆڵستۆی سەبارەت بە

چاکە و خێر و بەها بەرزەکان دەگرنە خۆ، جەخت لەوە دەکەنەوە کە سروشتی خراپە، سروشتێکی بەدەست هێنراو و دەستکردە لەلایەن مرۆڤەوە. مرۆڤ، وەک تۆڵستۆی دەیبینێ، دروستکەری جەوهەری خۆیەتی و بەرپرسیارە لێی.

دیزاینەر (ئیدوارد کێچەرگین)، یەکێکە لە دیارترین دیزاینەرانی سینۆگرافی، پرۆفیسۆری سینۆگرافیایە لە ئەکادیمیای هونەری شانۆ لە شاری پیتەر بۆرگ، بۆ ئەم نمایشە جیهانێکی میتافۆریک (هێماگەر)ی لە چەرمی سپی دروست کرد بوو، کە هێمایە بۆ جیهانی ئاژەڵان، هاوکات وەک زیندانێکیشە لە چەشنی زیندانی مرۆڤ.

ڕەخنەگر ئاناتۆلی سێملیانسکی لە کتێبی "شانۆی ڕووسی دوای ستالین"دا دەڵێت: تۆڵستۆی جیاوازی لە نێوان دوو جۆر دەنگ دەستنیشان کردووە، کە هێمای دوو جیهانی جیاوازن: ئەو دەنگانەی لە سنگەوە دەردەچن و ئەو دەنگانەی لە قورگەوە دەردەچن. دەنگی خۆلستۆمیر لە سنگەوە دێ، لە کاتێکدا دەنگی ڕەوە ئەسپەکان کە لە کۆڕێکدا کۆبوونەتەوە، لە قورگەوە دێ، وەک ئەوەی گۆرانییەک بچڕن لە چەشنی گۆرانی قەرەجەکان.

ڕەخنەگری ڕووسی ئێلیچیڤا، تایبەتمەندێتییەکانی ئەم بەرهەمە شانۆییەمان بۆ دەستنیشان دەکا، ئەمە کاتێک کە بۆلشۆی تیاتر لە ٢٦ی حوزەیرانی ١٩٩٠دا دووبارە دەستی بە نمایشکردنی شانۆگەرییەکە کردەوە. ڕاگرتنی نمایشەکە تەنیا وەستانێکی کورت بوو، بەهۆی مردنی دەرهێنەر تۆڤستۆنۆگۆڤەوە لە هەمان ساڵدا، ئەو تایبەتمەندییانەش ئەمانەن: یەکەم، بایەخ و گرنگیی نمایشی دەنگی و کاریگەرییە دەنگییەکان کە بەوردی کاری لەسەر کراوە. دەنگی لێبیدێڤ گوزارشت لە خۆشەویستی و خەم و پەژارە و ئازار دەکرد، دەنگێک کە لە قووڵایی ناخی خۆلستۆمیرەوە دەردەچوو، هەرچەندە تەمەنی لێبیدێڤ لە سەرووی حەفتا ساڵەوە بوو.

لێبیدێڤ فەلسەفەی نمایشکردنی خۆی سادەتر دەکات، لەسەر بنەمای تەکنیکی ستانیسلاڤسکی کە پێکهاتەی ڕۆڵەکە بۆ یەکە جیاوازەکان دابەش دەکات، بەڕوونی و کاریگەرییەکی دوور لە ئاڵۆزی، چەمکی نواندن بەو وتە بەناوبانگەی خۆی بەم شێوەیە باس دەکات: نواندن پێوەندی بە خاڵەکانەوە هەیە، لێرەدا خاڵ بە مانای «وێستگە» دێ، وێستگەکان پێکهاتەی ڕۆڵەکە و ڕیتم پێک دەهێنن.

دووەم تایبەتمەندی دەرهێنەر تۆڤستۆنۆگۆڤ، جەختکردنەوەیەتی لەسەر ئەخلاقی تاکەکەسی. نمایشەکە وەک ڕۆمانەکەی تۆڵستۆی لەسەر بنەمای پەروەردەیی دامەزراوە، بەڵام ئەی نمایشەکە چیمان فێر دەکات؟ یاساکانی ژیان بەزەییان بۆ کەس نییە، مرۆڤ وەک خۆی ڕازی دەبێت ژیانی خۆی دەژی و شتەکانیش دووبارەی دەکاتەوە: "ناکرێ بژیت بەبێ ئەوەی مافی تاک (مرۆڤ) بپارێزرێت". مرۆڤەکانیش نەک تەنیا بەرانبەر بە ئاژەڵەکان دڕندەن، بەڵکوو لەگەڵ یەکتریشدا دڕندەن.

تایبەتمەندێتی سێیەمی شانۆنامەکە لە زۆری پێکهاتە مۆسیقاییە بەرفراوانەکەیدایە. فۆڕمی مۆسیقا لە ساڵی ١٩٧٥ لە نمایشەکانی ڕووسیادا بەم شێوەیە نەناسرابوو، بە گوتەی ڕەخنەگر ئێلیچیڤا نمایشەکەی لە پێکهاتەیەکی موزیکیدا دروست کردووە کە پێکهاتووە لە بەشە موزیکییەکان، کە بەتایبەتی بۆ ئەم نمایشە ئامادەکراون، ئەمە هەرچەندە چیرۆکی ئەسپێک

لـه بنەڕەتـدا بەپێـی یاسـاکانی موزیـک بنیـاد نەنـراوە..
نمایشـەکە داسـتانئامێزە تـا ئـەو ڕادەیـەی دەکـرێ نـاوی لـێ بنرێـت شـێوازی داسـتانی برێختییانـە، تەنانـەت ڕەخنەگـری شـانۆ نیکۆلای زایتسـێڤ پێشـنیازی کـرد کـە نـاوی نووسـەر بـەم شـێوەیە بنووسـرێ: تۆڵسـتۆی- برێخـت.
هەرچەنـدە تۆڤسـتۆنۆگۆڤ لەسـەر ئاسـتی هونـەری ئەکتـەر و شـێوازی دەرهێنـان، بـە یەکێـک لـە بەناوبانگترین شـاگردەکانی میتـودی ستانیسلاڤسـکی ناسراوە، کـە بـە درێژایی ژیانی هونەریـی خـۆی بـاوەڕی تـەواوی بـە ڕێبـازی ڕیالیزمـی دەروونـی هەبـوو، لـەم نمایشـەدا بینیمان زیرەکانـە میتـودی (ستانیسلاڤسـکی و برێخـت)ی تێکـەڵ کـردووە.
لـە ژمـارەی دووەمـی گۆڤـاری شـانۆی ڕووسـی سـاڵی ١٩٧٦، تۆڤستۆنۆگۆڤ دان بەم تێکەڵەیەدا دەنـێ، ئامـاژەش بـەوە دەکا، کـە نامۆبوونـی برێختـی لـە چیرۆکـی ئەسـپێکدا بەکارهێنـاوە. ئـەم تێکەڵەیـە وای کـرد ڕەخنەگـر زەیتسـێڤ بنووسـێ: ئـەم نمایشـە شـیعرێکە دەربـارەی ژیـان.

سەرنج:
سـێ جـار ئـەم نمایشـەم بینیـوە، سـاڵی ١٩٩٠بۆ یەکـەم جـار لـە بۆلشـۆی تیاتـر بینیم.